

Volumul este însoțit de o bogată ilustrație, o hartă a Moldovei istorice în secolele XVI și XVII, planșe pentru monedele de aur și argint, obiecte de podoabă, accesorii vestimentare și vasele descrise în repertoriu.

Lucrarea aduce o contribuție reală și valoroasă la cunoașterea tezaurilor monetare din Basarabia și pune la dispoziția istoricilor numismați, muzeografilor și colecționarilor date necesare pentru interpretarea corectă a izvoarelor numismatice publicate cu acest prilej.

Dan MIHĂILESCU

**Paolo Graziosi,
THE PERHISTORIC PAINTINGS OF THE PORTO
BADISCO CAVE. ORIGINES . STUDI E MATERIALI
PUBBLICATI A CURA DELL INSTITUTO ITALIANI DIN
PREISTORIA E PROTOSTORIA,
Firenze, 1995, 180 p., 25 tabelle, 11 fig., 128 planșe,
(translated by L.H. Barfield)**

În 1980 Institutul Italian de Preistorie și Protoistorie (Istituto Italiano di Preistoria e Protostoria) tipărea prima ediție a monografiei referitoare la picturile preistorice din peștera de la Porto Badisco (în sudul Apuliei, aproape de Otranto), operă a reputatului cercetător, Paolo Graziosi, unul dintre inițiatorii studiilor privind arta rupestră din Italia.

În 1995, același Institut a publicat în condiții grafice excepționale, a II-a ediție a lucrării, de această dată în limba engleză, cu prilejul celui de al-XIII-lea Congres Internațional de Preistorie și Protoistorie, dar și în semn de omagiu la adresa reputatului preistorician, încetat între timp din viață (în 1987). La această a doua ediție ne vom referi în rândurile care urmează.

După prefața lui Antonio Radmilli la ediția în engleză și *Cuvântul înainte* al autorului, se trece la prezentarea descoperirilor de la Porto Badisco. În acest sens, autorul structurează materialul în șase părți. Partea întâi cuprinde considerații despre topografia și morfologia peșterii, criterii de subdiviziune a coridoarelor pictate, necesare abordării metodice a ansamblurilor picturale, precum și referiri la situația stratigrafică și la poziția cronologică a descoperirilor de la Porto Badisco. Următoarele două părți sunt consacrate analizei propriu-zise a artei parietale din această peșteră. În partea a patra autorul încearcă o plasare a reprezentărilor de la Porto Badisco în contextul mai larg al picturii preistorice europene, iar partea a cincea este rezervată concluziilor. Ultima parte cuprinde inventarul analitic al reprezentărilor.

Pe lângă acestea, monografia mai oferă două hărți ale regiunii, planurile sistemului carstic, 25 de tabelle cu motive individuale sintetizate din contextul compozițional, 128 de planșe cu fotografii alb-negru și color, precum și lista bibliografică. Explicațiile planșelor, tabellelor și figurilor sunt cuprinse în capitolul rezervat indexurilor.

În studiul stilistic și compozițional al reprezentărilor rupestre de la Porto Badisco, Paolo Graziosi pornește de la observația că există două tipuri de reprezentări picturale: realiste și non-realiste, între ele existând o strânsă relație. Cele dintâi trec printr-o succesiune de transformări până când ajung la o extremă stilizare, fără a-și pierde însă, conținutul semantic original. Figurile umane realiste, deși relativ omogene din punct de vedere stilistic, conțin unele diferențieri, care, în opinia autorului, par a se constitui în prototipuri pentru dezvoltarea formelor abstracte spre care vor evolua în final.

Această abordare metodologică permite în final autorului să realizeze interpretarea semantică a unor reprezentări ce au atins o extremă stilizare, interpretare care ar fi fost imposibilă dacă acestea ar fi fost investigate separat, rupte de contextul evolutiv. Astfel figurile tip "băț", figurile "romb" și "cruciforme", dar și reprezentările în spirală și motivele în zig-zag sau în formă de "S" sunt, în ultimă instanță, derivate din reprezentările umane realiste. Aceiași metamorfoză o suferă și așa-numitele "colective antropomorfe", prezentate la Porto Badisco. Acestea se găsesc deja într-o stare avansată de stilizare aici, iar precizarea sensului lor a putut fi făcută prin raportarea la reprezentarea asemănătoare din ceramica culturii Masseria da Quercia sau cu cele de pe ceramica culturii Samarra din Irak. Este vorba de reprezentări realizate de regulă din patru pete de culoare rectangulare, grupate în jurul unui careu, delimitat de linii care se preocupă că ar fi picioarele figurilor umane. Aceste motive vor evolua treptat spre cele de tip "talger", spre micile triunghiuri sau semicercuri prevăzute în interior cu "dinți de lup" sau chiar spre motivele "stea", care nu ar fi reprezentări solare, ci forme extrem de simplificate și stilizate ale colectivului antropomorf. Extrema geometrizare a colectivului antropomorf o găsim, după părerea lui Paolo Graziosi, în motivul "tabelei de șah".

Schematizarea progresivă de la Porto Badisco, plasarea picturilor cu intenția de a decora suprafețele și de a amenaja voit spații artistice, relevă apariția unor mutații la nivel psihologic și intelectual, relevă apariția unei lumi deja coordonată de rațiune. Artă de la Porto Badisco (și în general artă neo-eneolitică) devine intelectuală. Ea substituie reprezentarea formelor concrete cu reprezentările unor idei. Procesul nu este izolat, ci se produce într-un spațiu geografic mult mai mare, în arii culturale mai mult sau mai puțin îndepărtate (la care autorul face trimiteri). Este vorba despre aria franco-cantabrică, de regiunea balcanică, de insulele din Marea Mediterană (Corsica și Malta) și de cultura Samarra din Irak. Prezența în spațiile culturale mai sus amintite, a unor motive și simboluri uimitor de apropiate în concepție de cele de la Porto Badisco este firească, deoarece, spune autorul, este vorba de "aceleași interpretări intelectuale, într-un stadiu similă al evoluției psihologice, care duc la formarea aceleiași simbolism în Apulia și în culturile mai îndepărtate, parțial contemporane" (p. 107).

Pe baza analogiilor cu decorațiunile de pe ceramica aparținând culturilor care s-au dezvoltat în Apulia, autorul încearcă o încadrare cronologică și culturală a artei parietale de la Porto Badisco. Afinitățile reprezentărilor de aici cu cele de pe ceramica eneolitică de tip Serra d'Alto sugerează faptul că în timpul acestei culturi au fost realizate cele mai multe picturi. Dar unele desene abstracte și "colectivele antropomorfe", "cruciforme", care nu se găsesc pe ceramica de tip Serra d'Alto, dar se găsesc

pe ceramica Masseria da Quercia (așezările de la Scaramella, Monte Aquilone și Tavogliere în Apulia) conduc la ideea că există și o fază a picturilor brune, mai veche decât Serra d'Alto.

Încheiem această prezentare cu mențiunea că lucrarea lui Paolo Graziosi se adresează atât specialistului avizat, cât și unui public mai larg, amator de artă preistorică. Cartea nu este concepută doar ca o simplă lucrare de descriere și de inventariere a unui material arheologic, ci și de valorificare a acestuia în sensul dezvăluirii către cititor a trăirilor spirituale ale omului preistoric. Ea este în același timp o provocare intelectuală și un excepțional îndrumar metodologic pentru toți aceia care doresc să se apropie de universul artei preistorice și de studiul preistoriei în general.

Ovidiu COTOI

**Evgenije Hošovski și Živko Mikić,
PALEOPATOLOGIJA ČOVEKA
ILUSTROVANA NALAZIMA SA PODRUČJA
CENTRALNOG BALKANA,
Užice, 1995, 219 p., 30 pl.**

Volumul *Paleopatologie umană ilustrată prin cazuri din aria central balcanică*, a fost editat în limba sârbă, în condiții grafice deosebite. Autorii, Evgenije Hošovski și Živko Mikić, sunt reputați specialiști în domeniu. În decursul câtorva decenii, ei au analizat peste 10000 de schelete, putând ajunge, în urma experienței acumulate, la concluzii sugestive privind condițiile sanitare ale unor comunități, începând de la omul de Neanderthal (Krapina) și mergând până la perioada medievală. S-au observat, de asemenea, variații în ceea ce privește starea de sănătate în fiecare perioadă istorică cuprinsă în acest vast interval de timp. Cele mai mari diferențe în ceea ce privește aspectele patologice s-au remarcat pentru epoca romană și Evul Mediu.

Modificările morfologice identificate pot fi de natură epigenetică, sau pot fi consecințe ale unor afecțiuni. Pe baza studiilor efectuate pe schelete s-au obținut o serie de informații deosebit de interesante, cu privire la starea de sănătate a unei comunități, nivelul alimentației cu carențele sale, o serie de practici chirurgicale sau terapeutice, anomalii congenitale.

Materialul osteologic utilizat, după cum afirmă autorii lucrării, a fost obținut în urma săpăturilor arheologice sistematice, sau ca urmare a unor descoperiri întâmplătoare din regiunea central-balcanică (mai ales necropolele de la Drina, Sava, Velika Morava și zona învecinată Dunării).

După o *Introducere* (p. 5-8), volumul prezintă 4 capitole de informații generale. Primul (*Posnatak i razvoj čovekoce vrste* – p. 11-18) se referă la originea și evoluția speciei umane – paginile 16 și 17 fiind făcute schematic o prezentare a omenilor fosili; cel de-al doilea (*Razvoj, struktura i fiziologija kosti* – p. 19-22) are în vedere structura, creșterea și fiziologia osului; al treilea (*Epigenetski varijeteta kostima i zglobovima* – p. 23-33) analizează cele mai importante caractere epigenetice ale scheletului